

ОБҐРУНТУВАННЯ НЕОБХІДНОСТІ ЗБЕРЕЖЕННЯ СЕРЕДМІСТЯ ІСТОРИЧНОГО МІСТА УКРАЇНИ

У статті з'ясовано, що значення середмістя у процесі формування історичного міста України є недооцінене. В результаті аналізу існуючої структури поселення та збереженості історичної забудови визначено, що середмістя потребують збереження культурної самобутності, архітектурної спадщини, локальних цінностей, традицій та ідентичності історичного міста.

Ключові слова: середмістя, система цінності, культурна спадщина, пам'ятки містобудування.

Постановка проблеми. Питання дослідження та традиційний характер середовища середмістя історичного міста України обговорювали на наукових конференціях та розглядали у публікаціях спеціалістів з теорії, історії та реставрації архітектури, натомість обґрунтування необхідності збереження середмістя досі залишається поза увагою науковців.

Актуальність дослідження. Для середмістя актуальним є вирішення таких завдань як формування системи цінності; обґрунтування необхідності збереження містобудівного укладу; коректування нормативно-правових основ охорони традиційного характеру середовища, відродження традицій та культурний розвиток історичного міста України.

Аналіз попередніх досліджень та публікацій. Ряд аспектів проблеми вивчення та збереження архітектурно-містобудівної спадщини історичного міста розкривають такі автори: М.Бевз, Г.Петришин, В.Вечерський, Л.Прибега, П.Ричков, І.Могитич, А.Рудницький, Б.Посацький, С.Кравцов, С.Топилко, В.Петрик; історію будівництва окремих пам'яток архітектури – В.Вуйцик, Р.Могитич, О.Бойко, В.Слободян, Ю.Діба, І.Сьомочкін, Т.Трегубова, Б.Колосок; теоретичні аспекти формування архітектурних ансамблів висвітлюють: Б.Черкес, М.Бевз, С.Лінда, В.Проскураков, О.Михайлишин. Однак дослідники переважно тільки згадують середмістя і не обґрунтовують необхідність їхнього збереження як пам'яткового містобудівного комплексу.

Мета статті. Розкрити систему цінності та обґрунтувати необхідність збереження середмість історичних міст України.

Виклад основного матеріалу

Середмістя історичних міст та містечок належать до культурної спадщини. Вони сформовані ринковою площею з периметром забудови, середринковим

кварталом, важливими магнатськими та сакральними пам'ятками, вулицями та поза ринковими кварталами, пряслом оборонних споруд і в своїй цілісності мають історичну, містобудівельну, архітектурно-естетичну, емоційно-художню та наукову цінності.

Про історичну цінність середмість свідчать визначні події, які відбувались у містах і прямо чи опосередковано впливали на формування культурної ідентичності конкретного поселення. Відтак архітектура середмість має важливе історичне, міське і приватно-родинне значення, що впливає на появу особливого *genius loci*. Протягом століть в середмісті формувалася самобутня архітектурна стилістика, ремонтували та надбудовували поверхи давніх кам'яниць. Попри будівельну активність архітектори та інвестори намагалися зберігати композиційну цілість та ансамблевість центру, що мав зв'язок з християнськими символами і ототожнювався з серцем середньовічного міста.[1]¹²

Містобудівельну цінність середмість визначає планувальна схема, важливість площі для міста, мальовничість, що розкривається в загальній панорамі міста. Планувальна схема відображена в композиційній типології середмістя – системі розташування головних споруд міста, а також якості житлової забудови. Натомість важливість середмістя для міста полягає в її розташуванні – сюди ведуть головні та допоміжні комунікації, а її функціональна якість тісно взаємозв'язана з економікою усього поселення. Мальовничість зумовлена тим, що масштаб середмістя та пропорції забудови формують гармонійне співвідношення з оточенням та головними спорудами міста.

Архітектурно-естетичну цінність забудови середмістя формують кілька чинників: етапи будівництва, репрезентація архітектурних стилів, значення для світової та української архітектури, окремі архітектурно-художні елементи. По-перше, будівництво і реконструкція споруд тривали протягом кількох століть, завдяки чому в просторі середмість представлено різні архітектурні принципи, які можна побачити в типології планування і вирішення фасадів. Кількість та якість фаз будівництва характеризують різні етапи розвитку міського середовища. По-друге, архітектурна стилістика відображала впливи внутрішньо-міського середовища, регіональні впливи, зовнішні впливи та, в окремих випадках була результатом їх поєднання, що засвідчує її важливе місце у світовій та українській історії архітектури. По-третє, в забудові середмість присутні особливі архітектурні деталі та елементи (декоративні портали, віконне обрамлення, кронштейни, скульптури та рельєфи, оздоблення стін та фронтонів, аттики, стовпи підсіння, підп'ятники склепінь, декорація склепінь та дерев'яних

---

¹² Dąbrowska-Budziło K. Wartości niematerialne odziedziczonego krajobrazu miejskiego. Ich istota, rodzaje i metoda analizy. // Ochrona zabytków. – Warszawa, 2005. – №1. – S.72-83

стель, стінові каплиці, різьблені в камені цитати зі Святого Письма, фрески та сграфіто).

Емоційно-художня цінність полягає в тому, що середмістя як складний і ключовий центр були сформовані пропорційно і органічно до способу сприйняття та пізнання середовища цілого міста. Колористика, декорації фасадів та інтер'єрів показують такі архітектурні рішення з «патиною часу», вони регулюють і впливають на психологічний стан людини в історично сформованому міському середовищі.

Наукова цінність архітектури середмість сформована характером та особливостями будівельних нашарувань, послідовностей та способів зміни образу будинків. Нашарування показують, що внаслідок перебудов та добудов у будинках збережені різночасові конструкції, стіни, деталі, які свідчать про історичну систему творення архітектури. Послідовність і способи зміни образу будинків показують виконані у різні часи архітектурно-естетичні рішення, які є доказами історичної еволюції.

Викладені вище позиції зумовлюють необхідність охорони середмість, збереження минулого в матеріальній та нематеріальній складовій. Середмістя, як осердя культурного простору міста, складаються з визначних, візуально помітних елементів: святинь та світських будівель, архітектурно-стилістичних композицій та деталей, «матеріалізованої патини часу» та доказу матеріально-технічного прогресу, прояву гуманізму та спадщини тоталітаризму ХХ століття. Тому середмістя – це відображення властивої для міста історико-культурної та просторової ідентичності.

Незважаючи на зміни образу середмість у ХХ столітті вони до сьогодні зберігають релікти історичних знаків та просторової композиції міста. В сучасному світі, у час швидких змін, властивий для міста XVI - XIX століть спосіб функціонування втрачає актуальність. Місто розмиває межі середмістя і відповідно стара частина перетворюється в простір, який засвідчує давність історичної спадщини.

Мальовничість є важливим аспектом сприйняття середмістя, образи яких почали приваблювати художників ще у XIX столітті. Завдяки фотографіям з початку ХХ століття можна аналізувати вигляд середмість до їхніх знищень у Першій та Другій світових війнах. Сюжети гравюр та фотографій представляють сцени з повсякденного життя, релігійні процесії, а також особливості архітектури. Через сприйняття мальовничості центрів історичних міст по-новому розкривається простір з відкритими і не одноманітними формами, виразними архітектурними образами, гармонійною колористикою, розмаїтими фактурами та текстурами поверхонь, наповнений діями (ярмарками, фестивалями, релігійними святами, політичними акціями, щоденними),

гармонійними панорамами поселень, привабливими для художньої фіксації (в літературі, живописі, графіці, фотографії). Аналіз міських пейзажів з виразними етнічними деталями і предметами, формами і символами дозволяє розглянути мальовничість як певну метафору, в основі якої щоразу унікальне поєднання природного ландшафту й традиційного архітектурно-просторового укладу. Ця метафора спонукає дивитись на середмістя як на найважливіший простір міста, що найкраще з усіх складових поселення ілюструє його історію, культуру та традиції. Кожен художник, фотограф чи звичайний глядач творить суб'єктивний образ міста, який залежить від психологічного стану та способу сприйняття дійсності митця [2]¹³. Натомість простір середмість, сповнений символічного значення, не обмеженого часом, наповнений етнографічною сценографією, магією, міфологією, світлом та тінню, запахами та смаками. Цінність середмістя пов'язана з неповторністю конкретного місця, з динамічною і геометричною композицією, можливістю органічно-цілісного сприйняття міста чи містечка.

На незадовільний стан середмість впливає відсутність належної уваги зі сторони пам'ятко-охоронних організацій. Наприклад, на сьогодні в списку історичних населених місць України затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. № 878 в Галичині, Волині та Поділлі зареєстровано майже 250 історичних міст. В зареєстрованих поселеннях зосереджуються численні пам'ятки архітектури. В статусі пам'ятки містобудування перебуває лише ринкова площа у Львові. Пам'яткового статусу не отримало жодне середмістя. Відтак згідно досліджень українських науковців варто ввести до реєстру кілька важливих пам'яток містобудування – зокрема середмість. Натомість, суттєвою перешкодою в цьому процесі є критерії визначення пам'яток містобудування. Сьогодні відомі критерії визначення об'єктів культурної спадщини національного та місцевого значення [3].¹⁴

У прикладі середмість історичних міст України, критеріями визнання їх пам'ятками містобудування виступатимуть: стан збереженості планувальної та об'ємно-просторової структури, традиційна забудова пов'язана з періодами розвитку, стилями та етнокультурними чинниками, комплекс оборонних споруд (підземні та наземні релікти), важливі сакральні об'єкти (церкви, костели, каплиці, синагоги), малі архітектурні форми (криниці, придорожні фігури, каплиці), місця пам'яті (території пов'язані з втраченими важливими спорудами середмістя, видатними людьми, які вплинули на розвиток регіону та країни, літературними та образотворчими фіксаціями), характеристики ландшафту та

¹³ Salvadori R. Pejzaze miasta. Warszawa, Fundacja zeszytow literackich, 2006 - S. 14

¹⁴ Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1760-2001-%D0%BF>.

мальовничі панорами вулиць, площ та цілого середмістя. Згідно попередніх характеристик, на думку автора, в реєстр пам'яток містобудування варто зарахувати середмістя Львова, Городка, Самбора, Дрогобича, Добромиля, Стрия, Жовкви, Івано-Франківська, Коломиї, Брацлава, Шаргорода, Рогатина, Скали Подільської, Нової Ушиці, Кам'янки Буської, Гайсина, Бучача, Бердичева. Завдяки систематизації історичної інформації можна передбачити особливості експонування матеріальної та нематеріальної культурної спадщини середмістя. Так, нематеріальні цінності мають дуже важливе значення для середмість оскільки репрезентують унікальні міські традиції, звичаї, обряди, урочистості, вшанування видатних осіб та місць пам'яті.

Висновок.

На підставі узагальнення результатів аналізу середмість доведено, що незважаючи на стан збереженості, їх потрібно вважати об'єктами культурної спадщини. Зважаючи на історичні об'ємно-просторові та композиційно-розпланувальні особливості, модернізаційні та регуляційні процеси середмістя залишаються джерелом архітектурно-містобудівельних теоретичних досліджень. Відтак, в середмісті потрібно відкривати та охороняти автентичні матеріальні та нематеріальні пам'ятки, а також системно продумувати їхнє сучасне використання. З'ясовано, що середмістя має минуле, законсервоване в індивідуальній та колективній пам'яті, зберігає старі релікти та архітектурні об'єкти, предмети ужиткового мистецтва, науки та техніки, твори мистецтва, характеризується сентиментальністю та романтизмом.

Література.

1. Dąbrowska-Budziło K. Wartości niematerialne odziedziczonego krajobrazu miejskiego. Ich istota, rodzaje i metoda analizy. // Ochrona zabytków. – Warszawa, 2005. – №1. – S.72-83
2. Salwadori R. Pejzaze miasta. Warszawa, Fundacja zeszytow literackich, 2006 - S. 14
3. Постанова Кабінету міністрів України від 27 грудня 2001 р. № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1760-2001-%D0%BF>.

Анотація

В статті встановлено, що значення городского ядра в процесі формування исторического города Украины является недооценено. В

результате анализа существующей структуры поселения и сохранности исторической застройки определено, что городское ядро нуждается в сохранении культурной самобытности, архитектурного наследия, локальных ценностей, традиций и идентичности исторического города.

Ключевые слова: городское ядро, система ценности, культурное наследие, памятники градостроительства.

Annotation

The article clarifies the meaning of downtown in the process of forming the historical towns of Ukraine is underestimated. As a result of an analysis of the existing settlement structure and the preservation of historical development, it has been determined that the towns need to preserve cultural identity, architectural heritage, local values, traditions and identity of the historic city.

Key words: downtown, system of value, cultural heritage, monuments of city planning.